

ادبیات عامه

طبیس

ناشر: انتشارات فاطمی

مؤلف: مریم سلامیان

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۱	 پیش‌گفتار
۱۲	 مقدمه
۱۶	 الفبای صوتی - شانه‌های آوانگاری
۱۷	 فصل اول: گذری بر مرزبان طبس
۱۹	 ۱. معرفی اجمالی شهر طبس
۲۵	 ۲. وجه تسمیه شهرستان طبس
۲۸	 ۳. رجال مهم و شخصیت‌های ذی‌نود طبس
۳۰	 ۴. چکامه درباره شهرستان طبس (شعر)
۳۱	 فصل دوم: ادبیات عامیانه طبس
۳۳	 ۱. زبان عامیانه طبسی
۳۶	 ۲. نمونه از دخل و تصرفاتی که در ادای کلمات به کار برده می‌شود
۳۸	 ۳. مقایسه‌ای کوتاه بر تاریخ بیهق و لهجه عامیانه مردم طبس
۴۱	 فصل سوم: گونه‌های ادبیات شفاهی طبس
۴۳	 ۱. اشعار و ترانه‌های محلی
۴۳	 ۱. دوبیتی‌ها
۴۶	 ۲. اشعار و ترانه‌ها
۵۵	 ۲. امثال و حکم
۱۳۲	 ۳. افسانه‌ها (اوستیه‌ها) و داستان‌ها
۱۳۴	 داستان: جُوون تَمَبِل
۱۳۵	 داستان: مَلِ باریکُگ* پانی دُوکُگ* سینه تَنکُگ*
۱۳۵	 داستان: سیه بَرار

۱۳۶	داستان: غروسِ تَمَبِل
۱۳۶	داستان: پیرزآلو
۱۳۷	داستان: سَگا و شُغال ^{۱۱}
۱۳۸	داستان عاشقی
۱۳۸	داستان: قلم خدا
۱۳۹	داستان: کُلُوخ و کاغذ و گُل میخ
۱۴۰	داستان: هر کار مکنی فکرِ آخرش که
۱۴۱	اوستای: آخ و پیک
۱۴۳	اوستای: زیارت
۱۴۵	اوستای: خواجه‌ی خضر
۱۴۸	اوستای: خانه
۱۵۱	اوستای: روف چند مثل
۱۵۶	۴. مثل‌ها
۱۶۹	۵. لالایی‌ها
۱۷۸	۶. نوحه‌ها و مرثیه‌ها
۱۸۳	۷. مناجات‌ها
۱۸۷	۸. چیستان‌ها یا مَعَمّاها
۲۰۱	۹. لطیفه‌ها
۲۰۹	۱۰. تکیه کلام‌ها
۲۱۱	۱۱. قسم‌ها
۲۱۳	۱۲. نفرین‌ها
۲۱۷	۱۳. جملات خوش یمن
۲۲۱	۱۴. انواع تحسین و آفرین و دعاها و خیر
۲۲۵	فصل چهارم: واژگان
۲۵۱	سخن آخر
۲۵۳	منابع و مآخذ

ادبیات عامه، با ادبیات شفاهی، بخش بزرگی از فرهنگ عامه و آفریده توده مردم است. ادبیات عامه زاینده اندیشه و دانش مردم ساده و میراثی از غنای معنوی نسل‌های گذشته است که در دست به دست و زبان به زبان به آیندگان می‌رسد و آنان را با آمال و آرزوها، با غم و شادی، با عشق و نفرت، با ایمان و صداقت و با اوهام و خرافات پدران و اجداد خود آشنا می‌سازد.

ادبیات عامه هرگونه روایت، نظم و منظوم شفاهی را در میان جامعه‌های ایلی، روستایی و شهری مانند قصه یا افسانه، حکایت، ترانه، تصنیف، لالایی، چیستان، مثل، مثل و... در بر می‌گیرد.

و اینک به لطف و عنایت پروردگار حکیم، به بزرگوار بزرگوار بزرگوار، قطرات مصفایی است، که از دریای پاک و زلال ادبیات پاک در شهرستان طبرستان دریافته‌ام و به کمک قلم قاصر خویش به نقش درآورده‌ام.

باغچه‌ای خرد از بوستانی بزرگ است که از گلستان سینه‌ی پدران، ادیبان و برادران و خواهران این خطه برگرفته شده است آنانی که با کمال گشاده رویی و خوش‌گویی با نسیم تبسم گفتند و من به میزان توان و مجال نوشتم، و در همین نشست و برخاست‌ها، خود نیز چیزها آموختم تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوُحُوشِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمَنْ يَعْلَمُ (روم/ ۲۲)

اقیانوس شگفت و سرشار ادبیات، آیینه تمام نمای عظمت، جمال و زیبایی پروردگار جهانیان است که برای ارزیابی و زیبایی را می‌ستاید و دوست می‌دارد. ادبیات در هر شکل و قالبی که باشد نمایشگر زندگی و بیان‌کننده ارزشها، معیارها و ویژگی‌هایی است که زندگی فردی و جمعی بر مبنای آنها دور می‌زند.

بررسی و ارزیابی آثار ادبی نیز چنین است و کسی که می‌خواهد این آثار را مورد نقد و بررسی قرار دهد، نمی‌تواند از کنار این ارزشها و معیارها بی‌اعتنا و بی‌توجه بگذرد. به عبارت دیگر، نقد و بررسی آثار ادبی را با توجه به زندگی، تنوع و خصوصیات آن می‌توان درس زندگی نامید.

در میان بسیاری از آثار ادبی قدیم، ویژگی‌ها و خصوصیات بی‌با ارزش به چشم می‌خورد که نمی‌توان بی‌توجه از کنار آنها گذشت، بلکه باید به شیوه‌ها و ظرایف و لطایف و شیوه بیان و ارزش هنری آثار را باز نمود و پیام و اندیشه نهفته در آنها را کشف کرد و به هر حال، نباید فراموش کنیم که هدف نهایی ادبیات تعالی انسان را رسیدن به ادب نفس است.

اگر ادبیات را به پرنده‌ای تشبیه کنیم، ادبیات رسمی و ادبیات عامه (یا غیر رسمی) دو بال آن پرنده هستند. فعالیت برای شناخت هر جامعه، چنانچه فقط متکی به فرهنگ رسمی یا ادبیات رسمی باشد راه به جایی نخواهد برد. حتی شناخت ادبیات رسمی یک

جامعه هم وقتی مقدور خواهد بود که ادبیات عامه آن جامعه، بدرستی بررسی و شناخته شود. زیرا فرهنگ و ادبیات عامه متن اصلی زندگی فرد را تشکیل می‌دهد و بنابراین در کلیه حالات و رفتارها و اندیشه‌های آدمی اثر می‌گذارد.

گونه‌های ادبیات عامه با طبیعت و زندگی مردم پیوند نزدیک دارد. گوناگونی یک قصه و نقل آن به روایت‌هایی متفاوت به این سبب است که ادبیات عامه اولاً صورت شفاهی دارد و سینه به سینه از فرد به فرد و از نسل به نسل دیگری انتقال یافته است. ثانیاً برای بیان استمرار در هر عصر و دوره، و در هر جامعه و فرهنگ، خود را با نظام اجتماعی رایج تطبیق داده و با الگوهای اجتماعی آن جامعه و آن دوره هم‌نوا کرده است.

ادبیات عامه می‌تواند کارکردهای گوناگونی در جامعه دارد که عبارتند از: نقش سرگرم‌کننده، نقش وادار آموختنی، نقش و اهمیت نظم‌دهی، نقش اعتبار و اقتدار بخشی، نقش و اهمیت روان‌بخشی و نقش و اهمیت تداوم و ثبات بخشی به فرهنگ.

ادبیات عامه در میان مردم جامعه ریشه می‌کند و کمال می‌یابد، و در رابطه با گروه‌های گوناگون اجتماعی و قومی و نژادی متناسب با زمان و مکان دگرگونی‌هایی در شکل و محتوای آن پدید می‌آید و در این فرهنگ یکی از نمودهای بارز آن یاد پروردگار و توجه و توکل به اوست در همه کارها و بر سر زندگی فردی و جمعی درود و صلوات و دعا و همه چیز را از او داشتن چاشنی و رعمی بوده است از سوی دیگر ادبیات توده منبع سرشاری است از حکمت‌ها و پندها و نصیحت‌ها مرجعی برای یافتن معادل‌های ناب پارسی و واژه‌شناسی و زبان‌شناسی، که ادیبان پیش‌رونده امروز، که هر روز با سیل تکنولوژی و ترجمه و غیره مواجهیم، بدان سخت نیازمندیم.

واینک خداوند یکتا را سپاس گزارم که به بنده توفیق عطا فرمود تا این کتاب را تهیه نمایم برای جمع‌آوری مطالب به افراد معمولاً کهنسال و آگاه بسیاری از شهر و روستا مراجعه نمودم، هر یک از ضرب‌المثل‌ها، داستانها، ترانه‌ها و... را که می‌شنیدم، یادداشت می‌کردم، سپس بنده با مقایسه موارد گفته شده و مشورت با چند نفر از ریش‌سفیدان و معلمان قدیمی، دقیق‌ترین صورت هر مورد یا رایج‌ترین صورت آنها را انتخاب

می کردم تعدادی از موارد به بیش از یک صورت متداول است خصوصاً در قسمت امثال و حکم اما رایج ترین صورت آن انتخاب و نوشته شده است.

در این راستا تعداد کثیری از معلمان، دانش آموزان و مردم خون گرم و باصفا همراه و همکارم بودند و با توجیهی که می شدند، یاری می نمودند. و در کنار این بسیاری از کتب نگاشته شده صاحب نظران ادبیات و فرهنگ عامه مطالعه شد.

- برای اطمینان بیشتر هر کدام از موارد نوشته شده حداقل از زبان ده تن گرفته شد و در بسیاری از موارد به بیش از چهل تن رسیده است.
- به علت تفاوت هایی که در نحوه گفتن یک ضرب المثل در شهرستان وجود دارد و به گونه های متعددی بیان می شد لذا برای دست یافتن به صورت صحیح یک ضرب المثل و پیدا کردن معنای واقعی آن به کتابهای امثال و حکم ده خندا، مرده هزار مثل فارسی رجوع شده است.
- در برخی موارد به ضرورت زبان رسمی را به کار می برند، مثلاً در اشعار و گاهی یک کلمه را دو یا سه گونه تلفظ می کنند، مثلاً کلمه (آمد) که بصورت «یعه»، «آمده»، «آمده» بیان می گردد و یا کلمه (مسجد) به صورتهای «مَهجَت»، «مَخَجَت»، «مَشَجَت»، «مَجَت» گفته می شود که بدین علت ممکن است، دو گانگی هایی در روایات به چشم بخورد، که علت آن تلفظ های متفاوت مردم محلات مختلف است.
- در مجموعه ی حاضر لهجه ای که اکثریت قریب با اتفاق عامه مردم مرکز طبس (شهری اصیل) به آن سخن می گویند ملاک قرار گرفته و انحراف قرار گرفته است و اصالت لهجه حدالامکان رعایت شده است.
- لغات نامانوس متن با علامت ستاره مشخص شده است و آوانویسی و معنی فارسی، آن در واژه نامه آمده است.
- ریشه یا اصالت بعضی از گفته ها شاید طبسی نباشد به عنوان مثال بعضی از سروده ها و ترانه ها و یا دوبیتی ها و یا امثال و حکم که از رادیو و تلویزیون شنیده شده است و یا از گفته های مردم دیگر شهرها می باشد با اندک

تغییراتی در زبان عامیانه طبسی بر اثر تکرار رایج شده است و جایی برای خود باز کرده است مثلاً ترانه‌ی اینچه طبس بشکه و یا ترانه‌ی غمو سوزی فروش که اصل و خاستگاه این ترانه‌ها مربوط به تهران می‌باشد که بر اثر یادگیری از رسانه‌ها یا افراد مختلف با اندک تغییری در شهرستان طبس نیز بر اثر تکرار رایج شده است و همچنین بعضی از دوبیتی‌ها نیز همین حالت را دارد این گونه موارد چون از زبان خیلی از افراد شنیده شد ثبت و نوشته شده است.

آنچه که در این مجموعه فراهم آمده یا از گونه مشاهدات و شنیده‌های مشخص می‌باشد یا از قول گوینده‌های موثق نقل شده است. بزرگترین منبع و ذخیره گردآوری اطلاعات به صورت میدانی بوده است به دو صورت:

۱. برداشت‌ها و بررسی‌های غیرمستقیم از شواهد موجود (ادبیات بومی شهرستان)
 ۲. استفاده از سخنان پیرقدیم و قدما در سالخوردگان طبس
- گفتنی زیاد بود آنچه قلمی شد مشی به از خروارها
این کتاب شامل چهار فصل می‌باشد:
- در فصل اول گذری کوتاه بر شهرستان طبس می‌باشد. که به صورت خیلی خلاصه به معرفی اجمالی شهر طبس پرداخته شده است.
- در فصل دوم مختصری در مورد لهجه و زبان عامیانه مردم طبس آمده است.
- در فصل سوم که منظور اصلی این کتاب می‌باشد انواع گونه‌های ادبیات شفاهی طبسی از جمله: اشعار و ترانه‌ها، امثال و حکم، افسانه‌ها، متل‌ها، لایه‌ها، رباعیه‌ها، مناجات‌ها و... آورده شده است.
- در فصل چهارم واژگان خاص محلی و معنای کلمات ستاره دار داخل متن‌ها آمده است.